

**DARYOLARNING AXAMIYATI, OQIMNING HOSIL BO'LISHI
VA UNGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR**

Berdiyev G'ayratjon Xasanboyevich,

Qo'qon davlat pedagogika instituti,

Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kafedrasida

katta o'qituvchisi

E-mail: ghairatjohn@gmail.com

Tel: +998903618222

Xatamov Voxid Vaxobovich

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Tabiiy fanlar fakulteti GIBA ta'lim

yo'nalishi 02/22 guruh talabasi

Annotatsiya: Daryo oqimini, uning er usti va er osti qismlarini belgilovchi omillar orasida iqlim va oqim o'rtasida vositachi rolini o'ynaydigan tuproq qoplami juda muhim o'rin egallaydi. Tuproq qoplaminin xossalari er usti oqimlarining miqdorini, bug'lanish uchun suv sarfini, transpiratsiyani va er osti suvlarini to'ldirishni belgilaydi. Xuddi shu iqlim sharoitida, lekin tuproqning ko'proq infiltratsiya qobiliyati bilan, er usti oqimlari, aksincha, kichik, tuproqda ko'p namlik to'planadi, bug'lanish va transpiratsiya uchun oqim tezligi yuqori va er osti suvlarining to'ldirilishi tuzilmasi belgilab olishi masalalari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: gidrologik rejim, daryo havzasi, gidrometeorologik sharoit, konussimon yoyilma, harorat, daryo, gidrologik tavsif

Аннотация: Среди факторов, определяющих сток реки, ее надводную и подземную части, очень важное место занимает почвенный покров, играющий роль посредника между климатом и стоком. Свойства почвенного покрова определяют объем поверхностного стока, суммарное испарение, транспирацию и пополнение подземных вод. В тех же климатических условиях, но при большей инфильтрационной способности почвы поверхностные стоки, наоборот, невелики, в почве скапливается много влаги, скорость стока на испарение и транспирацию высокая, структура грунтовых вод пополнение определяет обсуждаемые вопросы.

Ключевые слова: гидрологический режим, речной бассейн, гидрометеорологические условия, коническое распространение, температура, река, гидрологическое описание.

Abstract: Among the factors that determine the flow of the river, its surface and underground parts, the soil cover, which plays the role of an intermediary between the climate and the flow, occupies a very important place. Soil cover properties determine

the amount of surface runoff, evapotranspiration, transpiration, and groundwater recharge. In the same climatic conditions, but with a greater infiltration capacity of the soil, surface flows are, on the contrary, small, a lot of moisture accumulates in the soil, the flow rate for evaporation and transpiration is high, and the structure of groundwater recharge determines issues are discussed.

Keywords: hydrological regime, river basin, hydrometeorological conditions, conical spread, temperature, river, hydrological description.

Ko'p daryolar juda qadimiy. Ular urushlar, tabiat ofatlari, jamoatchilik tuzumi va insonlarning ko'p avlodlari davrida oqib o'tgan. Daryo qirg'oqlari insonlar o'troqlashib borgan ilk joylar bo'la boshladi. Insonlar daryo "hayotiga" uning harakatini o'zgartirib, to'siqlar qurib, suv mavjudotlarini oziqlanishdan mahrum qilib va hayotidagi muvozanatini buzib, jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Biroq baribir daryolar suvlarini olib kelishni hamda hayot baxsh etishni davom etmoqda.

Daryolar, xuddi insonlar kabi, turli xarakterga ega. Ular bar doim ham sokin emas. Insonlar buni ko'p bora tan olgan. Daryo xarakteri yil fasllari bo'yicha o'zgarishi mumkin. Tinch va chuqur bo'lmagan daryodan u bemalol shuni aksiga aylana oladi. Daryolar toshib odamlarga ko'p ziyon yetkazadi. Ofatlardan ehtiyot bo'lish uchun inson o'zi yashagan joyga yaqin bo'lgan daryolarni o'rgana va kuzata boshladi. Buning uchun daryolar qanday to'yinishi, qayerdan boshlanishi va oqib kelishi haqida ma'lumotga ega bo'lish kerak edi. Aniqlanishicha, daryo - bu o'zgaruvchan xarakterga ega bo'lgan murakkab g'aroyibot.

Insonning muhim tana qismlari bor: bosh, qo'l, oyoq. Xuddi shu kabi dar - yoning ham muhim qismlari bor. Keling, ularni aniqlashtirib olamiz...

Daryo qanday hosil bo'lishi haqida hech o'ylaganmisiz? Har bir daryoning boshlanadigan joyi (boshi) bor. Bu yer tagidan chiqqan katta bo'lmagan buloqcha bo'lishi mumkin. Tog' daryolari muzliklar yoki qorliklardan boshlanadi.

ko'pincha ularning yo'li egri-bugri, chunki ular tog'lar va boshqa tepaliklardan aylanib o'tadi. Ba'zida daryolar o'z o'zanini o'zgartiradi va boshqa qulayroq yo'nalishni tanlaydi. O'zan joylashgan chuqurlik daryo vodiysi deb ataladi. Daryo ma'lum hududda yuzlab kilometrlab oqadi va okean, dengiz, ko'l yoki boshqa daryoga oqib tushadi. Etak - daryoning okean, dengiz, ko'l, boshqa daryoga oqib tushadigan joyi. Keling, O'zbekistonning geografik xaritasida Sirdaryo va Amudaryoning boshlanish va quyilish joyini topamiz.

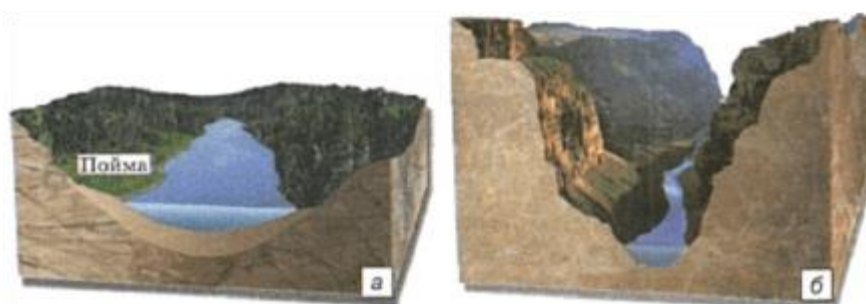
Odamlar daryoning yuqori oqimida yashaydi deyishganda, bu ular daryoning boshlanishiga yaqin yashashligini anglatadi. Agar odamlar daryoning quyi oqimida yashaydi deyishsa, bu ular daryoning quyilish joyiga (etagi) yaqin yashashligini anglatadi.

Daryo havzasi - bu bor suv daryoga oqib tushadigan yer sathi. Eng katta suv

havzasi Amazonka daryosining oldida u 7 million kvadrat kilometrni tashkil etadi.

Qo'shni daryo havzalarini ajratadigan chegara suv ayirg'ich deb nomlanadi. Tog'larda suv ayirg'ich tizma cho'qqilaridan, tekisliklarda esa ularning eng yuqori qismidan o'tadi.

Tekislik va tog' daryolarida daryo vodiysi shakli turlicha. Tog'larda daryo vodiylari tor va chuqur, tekisliklarda yassi tubli keng. Tog' daryolarida vodiylar chuqurligi bir necha marotabaga uning kengligidan katta, chunki uning yemirish kuchi chuqurlikka yo'nalgan. Bu vodiylarning yonbag'irlari keskin tushgan, ba'zida deyarli tik ketgan. Tub to'liqligicha yoki deyarli to'liqligicha o'zan bilan yopilgan. Tekislik daryolarida buning aksi -vodiylar kengliklari ularning chuqurligidan katta. Bu daryolarning yemirish kuchi chuqurlikka emas, kenglikka qarab yo'naltirilgan. Bu esa daryolar qirg'oqlari yuvilishiga olib keladi.

Vodiylar: a - tekislik daryosining b - tog' daryosining. Daryolar faqat joy relyefiga emas, balki iqlimiga ham bog'liq. U daryoning sersuvligi va yil davomida yo'nalishini belgilaydi.

Atmosfera yog'ingarchiligi ko'p namlikka sabab bo'layotgan Yer kurrasining hududlarida (bug'lanayotganga qaraganda) daryolar ko'p va ular sersuv. Dunyodagi eng sersuv daryo - Amazonka. Har yili u Atlantika okeaniga 6500 kilometr kub suvni olib keladi. Cho'llarda suv juda kam. Ulardan ba'zilari hatto qurib qoladi yoki qumlarda "yo'qolib ketadi". Dunyoning fizik xaritasida qurib borayotgan daryolarni toping. Ular qanday belgilanadi? (punktir chiziq bilan)

Xulosa qilib shuni aytishimiz kerakki daryo xarakteri joy relyefi va iqlimiga bog'liq. Daryodagi suv miqdori yilning turli fasllarida bar xil bo'ladi. U daryoning to'yinishiga bog'liq. Daryo to'yinishi - bu unga suv tushishi usuli.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev.Sh.Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.T.: "O'zbekiston"2017,31-b.
2. Alisherovich, Akbarov. "G'olibjon, and Meliev Muzaffar Saydakbarovich."." *Ecological Condition and Development Problems of*

- Recreation Zones of Fergana Region." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3 (2022): 803-807.*
3. Askar Nigmatov, Anvar Rasulov, Odil Tobirov. Methodology for Assessing the Tourist Potential of the Nature of the Fergana Valley Using GIS Technologies and Experimental Methods. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*. 2022. 2268-2286. <https://doi.org/10.47750/pnr.2022.13.S08.281>
  4. Berdiev, Gayratjon Hasanboevich, and Elmurod Alievich Soliev. "Statistical and Comparative Analysis of Temperature and Rain in Fergana." *Nat Sci* 19.4 (2021): 5-12.
  5. Isomiddinov, Zokirjon Jaloldinovich, and Xurshidjon Abduvohidovich Ma'murov. "YER YUZASIDA TARQALGAN BIOSENOZ VA POPULYASIYANING ASOSIY XUSUSIYATLARI." *Интернаука* 8-3 (2017): 38-40.
  6. Mamanovich, Abdunazarov Lutfullo, B. G. A. Xasanboevich, and Nazarov Husniddin Yoqubovich. "Farg'ona vodiysida transchegaraviy suv muammolari." *Интернаука* 8.12 Часть 3 (2017): 45.
  7. Mamanovych, Abdunazarov Lutfilllo, Meliyev Muzaffar Saidakbarovich, and Erqulov Turdimorod Abduraxmon o'g'li. "Village Economy And Environmental Protection." *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)* 3.12 (2022): 267-270.
  8. Ma'murov, Xurshidjon Abduvohidovich. "Farg'ona Viloyatida Demografik Jarayonlarning Qishloqlardagi Xolati." *Интернаука* 21-3 (2019): 85-86.
  9. Naziraliyevich, Khoshimov Azamat, and Berdiyev Goyratjon. "THE OCCURRENCE OF THE IRRIGATION SYSTEM OF THE SUKH RIVER ARRIVAL AND DEVELOPMENT." *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603* 11.12 (2022): 395-400.
  10. Qarshiboyevna, Komilova Nilufar, et al. "AHOLI SALOMATLIGI VA SOG'LIQNI SAQLASH TIZIMINI YAXSHILASHDA HORIJY MAMLAKATLAR TAJRIBASI." *PEDAGOG* 6.6 (2023): 112-117.
  11. Saidakbarovich, Meliyev Muzaffar, and Berdiyev Gayratjon Hasanboyevich. "PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF EDUCATION OF ENVIRONMENTAL LITERACY OF SCHOOL STUDENTS." *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions* 3.12 (2022): 134-139.
  12. Saidakbarovich, Meliyev Muzaffar, and Jobborov Azamjon Mashrabovich. "FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN THE TEACHING OF FLORA AND FAUNA IN GEOGRAPHY CLASSES." *Academicia Globe: Inderscience Research* 3.12 (2022): 115-118.
  13. Saidakbarovich, Meliyev Muzaffar, et al. "PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF EDUCATION OF ENVIRONMENTAL LITERACY

- OF SCHOOL STUDENTS." *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions* 3.12 (2022): 134-139.
14. Saidakbarovich, Meliyev Muzaffar, Kokan SPI Teacher, and Kokan SPI Student. "GEOGRAPHICAL CHARACTERISTICS OF FUNERALS." *Innovative Technologica: Methodical Research Journal* 3.12 (2022): 72-78.
  15. Saidakbarovich, Meliyev Muzaffar. "Ecological Features of Biogas Production." *International Journal on Orange Technologies* 3.3 (2021): 214-216.
  16. Saidakbarovich, Meliyev Muzaffar. "Use and Protection of Water Resources." *International Journal on Orange Technologies* 3.3 (2021): 212-213.
  17. Tobirov O., Nigmatov A. «Classification Of Geosystem For The Purpose Of Tourist Zoning And The Role Of Natural Geographical Approach» *New York Science Journal* 2022; 15(2). USA, pp. 7-13. (11.00.00; №5)
  18. Tobirov O., Nigmatov A. «Natural Geographical Features Of Geographical Tourism In The Fergana Valley As A Part Of Uzbekistan» *Researcher* 2022; 14(2), USA, pp. 1-12. (11.00.00; №6)
  19. Tobirov O., Nigmatov A. «Scientific And Theoretical Foundations Of The Concepts Of Tourism, Geography And Geographical Tourism» *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research*, Las Vegas, USA, March 13, 2021, pp. 1-10. [**Journal Impact Factor (2019-5.348 , 2020-5.498, 2021-5.676) Journal Impact Factor For Current Year (2022- 6.233)**]
  20. Tobirov O., Nigmatov A. «The Methodological Basis of Geographical Tourism» *Nature and Science*, Volume 19, Number 5, May 25, 2021, USA, pp.19-25. (11.00.00; №4).
  21. Tobirov O., Nigmatov A. «The Necessity To Develop Geographical Tourism In Diversification Of Tourism Industry» *European Science Review*, № 5-6/2021, Austria, pp. 9-16. (11.00.00; №2)
  22. Tobirov Odiljon. Methodology for Assessing the Tourist Potential of the Nature of the Fergana Valley using GIS Technologies and Experimental Methods. Preprints 2022, 2022090181. <https://doi.org/10.20944/preprints202209.0181.v1>
  23. Xasanboyevich, Berdiyev G'ayratjon, Ahmadjonov Ilknur Axrorjon o'g'li, and Karimov Shoulug'Zokirjon o'g'li. "FARG 'ONA VILOYATINING EKOLOGIK HOLATI: KENG QAMROVLI TAHLIL." *PEDAGOG* 6.6 (2023): 124-129.
  24. Xasanboyevich, Berdiyev G'ayratjon, Ahmadjonov Ilknur Axrorjon o'g'li, and Karimov Shoulug'Zokirjon o'g'li. "FARG'ONA VILOYATIDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISH." *PEDAGOG* 6.6 (2023): 118-123.
  25. Xasanboyevich, Berdiyev G'ayratjon. "FARG 'ONA VILOYATI TIBBIY-GEOGRAFIK SHAROITINI O 'RGANISH VA KASALLANISHLAR TARKIBI TAHLILI." *PEDAGOGS jurnali* 35.4 (2023): 71-75.

26. Xasanboyevich, Berdiyev G'ayratjon. "O'ZBEKISTON DARYOLARINING XO'JALIKDAGI AHAMIYATI VA ULARNI MUHOFAZA QILISH." *PEDAGOGS jurnali* 35.4 (2023): 24-28.
27. Xasanboyevich, Berdiyev G'ayratjon. "YADROVIY QUOLLAR XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH." *PEDAGOGS jurnali* 35.4 (2023): 29-34.
28. Бердиев, Гайратжон Хасанбоевич, and Феруза Солижонова Мелибоева. "СУВ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ТРАНСЧЕГАРАВИЙ МУАММОЛАРИ." *Интернаука* 10-4 (2017): 29-31.
29. Мелибоева, Феруза Солижонова. "ФАРФОНА ВОДИЙСИ СУВ РЕСУРСЛАРИ ВА УЛАРИНИНГ ХАЛҚ ХЎЖАЛИГИДАГИ АҲАМИЯТИ." *Интернаука* 10-4 (2017): 34-36.